

Monitor Bouwketen

Voorjaar 2016

eib

Economisch Instituut
voor de Bouw

Monitor Bouwketen

Het auteursrecht voor de inhoud berust geheel bij de Stichting Economisch Instituut voor de Bouw. Overnemen van de inhoud (of delen daarvan) is uitsluitend toegestaan met schriftelijke toestemming van het EIB. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Mei 2016

Monitor Bouwketen

Voorjaar 2016

Nylas Visser
Jerzy Straatmeyer

Inhoudsopgave

Conclusies op hoofdlijnen	7
1 Bouwketen	9
1.1 Recente ontwikkelingen	9
1.2 Conjunctuur bouwketen	13
2 Architectenbureaus	15
3 Ingenieursbureaus	17
4 Bouwbedrijven	19
5 Installatiebedrijven	21
Bijlage 1 Schakels in de keten	23
Bijlage 2 De opbouw van de monitor	25
EIB-publicaties	27

Conclusies op hoofdlijnen

Deze rapportage beschrijft recente ontwikkelingen van de conjunctuur in de bouwketen. De bouwketen is daarbij in de volgende schakels opgedeeld: architectenbureaus, ingenieursbureaus, bouwbedrijven en installatiebedrijven. In de totale bouwsector was in het afgelopen half jaar sprake van een krachtige productiegroei. Alle conjunctuurindicatoren wijzen ook voor de komende periode op een verdere productiegroei en een banengroei bij alle schakels in de bouwketen. Vooral de architectenbureaus profiteren van de opleving van de woningbouw en zagen een sterke verbetering in de werkvoorraad, omzet en de werkgelegenheidsverwachting. Over bijna de gehele linie namen de orderportefeuilles toe. Alleen bij de ingenieursbureaus zijn de voorraden afgenomen. In de laatste maanden liepen de orderportefeuilles in de woningbouw en de utiliteitsbouw sterk op, tot niveaus van vlak voor de crisis. Tevens blijft in de gehele bouwketen zowel het aandeel bedrijven dat een groei in het personeelsbestand verwacht als het aandeel dat een omzetsijging verwacht per saldo positief. De werkgelegenheidsverwachtingen zijn inmiddels voor het derde opeenvolgende half jaar per saldo positief.

Recente economische ontwikkelingen

Het Nederlandse bruto binnenlands product (bbp) is in het eerste kwartaal van 2016 met 1,5% gegroeid ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2015. Deze groei wordt breed gedragen door een hogere uitvoer, meer investeringen en consumptie. De beperking van de aardgasproductie had een dempend effect op de groei. De toegevoegde waarde van de bouw groeide in het eerste kwartaal met 7,7% t.o.v. hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Het aantal faillissementen, dat in het laatste kwartaal van 2015 licht steeg, nam in het eerste kwartaal van 2016 jaar weer af. Tevens nam in het eerste kwartaal van 2016 de werkgelegenheid binnen de bouw toe, maar deze toename kwam voornamelijk voor rekening van de zelfstandigen. Tegenover deze positieve ontwikkelingen staat dat het aantal verleende bouwvergunningen voor nieuwbouwwoningen is afgenomen ten opzichte van de eerste topmaanden van 2015. Vanaf begin 2016 neemt het aantal vergunningverleningen echter weer geleidelijk toe.

Conjunctuur bouwketen

Na een forse productiestijging in 2015 is de bouwketen ook in 2016 gunstig van start gegaan. De toegevoegde waarde¹ van de bouwproductie steeg in het eerste kwartaal van 2016 met bijna 6% ten opzichte van het voorgaande kwartaal. De nieuwbouw van woningen werkt daarbij als motor. De opleving concentreerde zich in de burgerlijke en utiliteitsbouw, waar in het eerste kwartaal van 2016 de omzet 8% hoger was dan in dezelfde periode een jaar eerder. Daarentegen deed zich in de grond-, water- en wegenbouw een omzetsdaling voor van ruim 2%. Van alle bedrijven in de bouwketen verwachten twee op de vijf een toename van de omzet. Het aandeel bedrijven dat van een omzetsdaling uitgaat, is ten opzichte van de najaarsmeting per saldo vrijwel stabiel gebleven. Bij de architecten is sprake van een sterke afname van het aandeel architectenbureaus dat een omzetsdaling verwacht. Bij de ingenieurs verwacht een groter aandeel van de bedrijven een omzetgroei. Per saldo wordt een omzettoename door de bedrijven in de bouwketen verwacht. De bedrijven verwachten per saldo een toename van de omvang van het personeelsbestand. Vooral bij de architectenbureaus verwachten per saldo veel meer bedrijven personeel aan te trekken. Ondanks dat meer bouwbedrijven, ingenieursbureaus en architectenbureaus een krimp van het personeelsbestand verwachten, nam het saldo in deze branches toe door een nog sterkere toename van de bedrijven die een groei verwachten. Bij de meeste bedrijven binnen de bouwketen nam de orderportefeuille toe. Uitzondering hierop zijn de ingenieursbureaus, waar de werkvoorraad met 0,5 maand afnam. In de totale bouwketen is de orderportefeuille met negen tiende maand toegenomen naar 7,0 maanden. Daarmee is de totale orderportefeuille één maand groter dan een jaar geleden.

¹ De toegevoegde waarde wordt gedefinieerd als het totaal van lonen, salarissen, afschrijvingskosten, rentekosten en resultaat voor belasting (omzet minus ingekochte goederen en diensten).

De omzetontwikkeling van de schakels binnen de bouwketen sinds 2008 laat zien dat alleen de omzet van de ingenieursbureaus in het eerste kwartaal van 2016 het pre-crisis niveau overstijgt. De gemiddelde omzet van de overige bedrijven is nog altijd lager dan voor de crisis. Als gecorrigeerd wordt voor inflatie is het productievolume van de ingenieursbureaus nog wel lager dan voor de crisis. De architectenbureaus zijn van alle bedrijven het zwaarst getroffen, gevolgd door de bouwbedrijven. Sinds 2013 heeft zich over de gehele linie een herstel van de omzet ingezet.

Stand van de conjunctuur per schakel in de bouwketen

Hieronder volgen voor iedere schakel de belangrijkste conclusies, waarbij de resultaten worden vergeleken met de uitkomsten van een half jaar geleden.

- **Architectenbureaus** – De gemiddelde orderportefeuille van nieuwe opdrachten aan architecten bedraagt 4,5 maanden. Na een daling in de tweede helft van 2015, is de werkvoorraad in het afgelopen half jaar met zeven tiende maand toegenomen. Ten opzichte van een jaar geleden is de orderportefeuille met 0,2 maanden gestegen. Het aandeel dat een omzettoename verwacht is toegenomen, terwijl het aandeel dat uitgaat van een omzetzdaling is gehalveerd. De verwachting van de architecten over de omzet wijst hierdoor per saldo op een sterke toename. De werkgelegenheidsverwachting is voor het tweede opeenvolgende half jaar positief en wijst op een sterkere toename van het personeelsbestand.
- **Ingenieursbureaus** – De orderportefeuille is in het eerste kwartaal van 2016 met 0,5 maand afgenomen ten opzichte van het vierde kwartaal. De verwachtingen voor de omzet in 2016 zijn verbeterd en zijn per saldo positief. Ook de verwachtingen voor het personeelsbestand zijn per saldo positief. Het merendeel van de ingenieursbureaus verwacht een stabilisatie van de tarieven.
- **Bouwbedrijven** – De orderportefeuille is in deze sector in het afgelopen half jaar met ruim een maand gestegen. Tegenover een zeer forse stijging van de orderportefeuilles in de burgerlijke en utiliteitsbouw stond een lichte daling van de orderportefeuilles in de grond-, water- en wegenbouw. De verwachting van de bouwbedrijven over de omzet wijst per saldo op een toename. De werkgelegenheidsverwachting blijft per saldo positief en wijst voor de komende periode op een toename van het personeelsbestand. Bijna drie op de tien bedrijven verwachten aantrekkende prijzen.
- **Installatiebedrijven** – In deze sector is de orderportefeuille met zeven tiende maand toegenomen. Per saldo verwachten de bedrijven een sterkere stijging van de omzet. Het aandeel bedrijven dat een omzetzdaling verwacht is verder afgenomen. De werkgelegenheidsverwachting is ten opzichte van een half jaar geleden eveneens verbeterd. Het beeld in deze sector is hiermee opnieuw gunstiger dan een half jaar geleden. Ruim een op de drie installatiebedrijven verwacht een stijging van de tarieven.

1 Bouwketen

In deze paragraaf wordt de conjunctuur in de bouwketen beschreven aan de hand van een drietal punten. Ten eerste worden recente ontwikkelingen beschreven aan de hand van onderwerpen als toegevoegde waarde, faillissementen, werkgelegenheid en werkloosheid. Vervolgens komen de huidige orderportefeuilles in de bouwketen aan bod. Tot slot wordt een beeld gegeven van de ontwikkelingen die ondernemingen in de bouwketen verwachten ten aanzien van hun omzet en personeelsbestand.

1.1 Recente ontwikkelingen

Economische groei

De Nederlandse economie is in het eerste kwartaal van 2016 met 1,5% gegroeid ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2015. Gecorrigeerd voor seizoensinvloeden was het bruto binnenlands product in het eerste kwartaal 0,5% groter dan in het laatste kwartaal van 2015 (zie dashboard recente ontwikkelingen). Na een productiekrimp in het eerste kwartaal van 2014 is inmiddels sprake van acht opeenvolgende kwartalen met economische groei. Hogere uitvoer, meer investeringen en consumptie droegen bij aan deze groei. De daling van de aardgaswinning had een negatief effect op de groei. De toegevoegde waarde² van de bedrijfstak delfstoffenwinning kromp fors in het eerste kwartaal t.o.v. hetzelfde kwartaal vorig jaar door een door de overheid opgelegde productiebeperking (-21,1%). Daarentegen lieten meerdere bedrijfstakken, zoals de zakelijke dienstverlening (+5,2%), een stevige groei zien. Binnen de zakelijke dienstverlening was vooral bij de uitzendbranche en de adviesbureaus sprake van een groei. Ook bij de bedrijfstak industrie lag de toegevoegde waarde hoger dan een jaar eerder (+3,1%). Met name de productie van transportmiddelen groeide aanzienlijk. Met een toegevoegde waarde die in het eerste kwartaal van 2016 7,7% hoger lag dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar groeide de bouw-nijverheid het hardst van alle bedrijfstakken. Ten opzichte van het voorgaande kwartaal nam de toegevoegde waarde van de bouwnijverheid in het eerste kwartaal van 2016 met 5,9% toe. Alleen de bedrijfstak delfstoffenwinning groeide ten opzichte van het laatste kwartaal van 2015 harder (+8,5%).

De bouw heeft sinds 2013 de weg omhoog weer gevonden. Sinds het bereiken van het dieptepunt in het eerste kwartaal van 2013, is de toegevoegde waarde van de bouw in totaal met ruim 20% toegenomen. Desondanks is het niveau van voor de crisis nog steeds niet bereikt. Daarnaast zijn de investeringen in woningen in het eerste kwartaal met 17,5% gestegen ten opzichte van vorig jaar, vertonen de verkopen van huizen onder invloed van de lage rente al bijna drie jaar een stijgende lijn en blijven de huizenprijzen stijgen. In het afgelopen jaar nam de bouwproductie met 7,5% toe. De woningbouw realiseerde een productiegroei van 17,5% en vormde hiermee de motor achter het stevige herstel. De utiliteitsbouw en de grond-, water- en wegenbouw bleven met een relatief minder sterke productiegroei van respectievelijk 1% en 2,5% hierbij achter.

Faillissementen

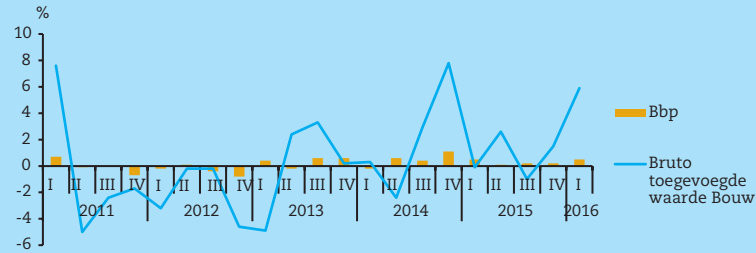
Sinds het tweede kwartaal van 2013 is – op een lichte stijging in het eerste en het vierde kwartaal van 2015 na – sprake van een daling van het aantal faillissementen in de bouwnijverheid. In het eerste kwartaal van 2016 komt het aantal uitgesproken faillissementen uit op 154. In vrijwel alle subbranches binnen de bouw is het aantal faillissementen in het eerste kwartaal afgenomen ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Alleen bij de architecten en ingenieursbureaus was sprake van een lichte stijging van het aantal faillissementen. Binnen de overige civieltechnische bouw is sinds het derde kwartaal van 2015 geen sprake meer geweest van een faillissement. Binnen de bouw van wegen, spoorwegen en tunnels blijft het aantal faillissementen sinds het derde kwartaal van 2015 stabiel. Het aantal faillissementen ligt onder het gemiddelde niveau van het crisisjaar 2009 (gemiddeld 260 faillissementen per kwartaal) en fors lager dan op het hoogtepunt in het eerste kwartaal van 2013 (ruim 500 faillissementen). Tevens kende het

2 Omzet min verkoop van materialen en diensten.

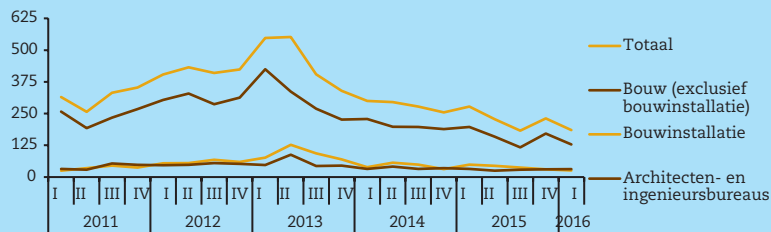
Dashboard recente ontwikkelingen

Economische groei

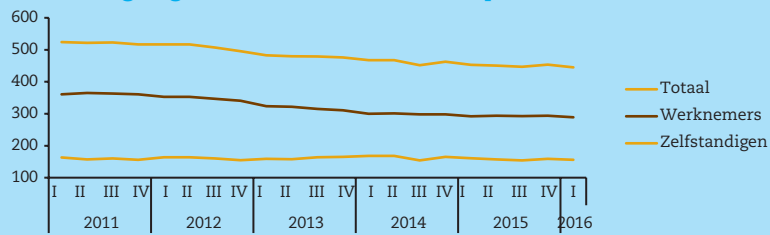
Volumeontwikkeling bbp en toegevoegde waarde in de bouw, kwartaal op kwartaal mutaties in procenten

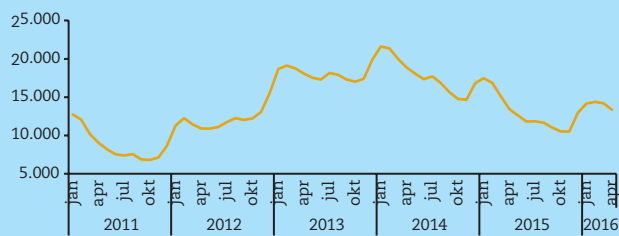
Faillissementen in de bouwketen

Werkgelegenheid in de bouwsector, personen x 1.000

Aantal personen met een WW-uitkering in de uitvoerende bouw

Bron: CBS, UWV

eerste kwartaal van 2016 meer nieuw opgerichte bouwbedrijven dan hetzelfde kwartaal een jaar eerder en lag het aantal opgeheven bouwbedrijven lager. Deze indicatoren wijzen dus eveneens op een verdere verbetering van de conjunctuur in de bouw.

Werkgelegenheid

Ondanks dat de bedrijven in de bouwketen nu al anderhalf jaar per saldo een uitbreiding van het personeelsbestand verwachten, laat dit zich nog niet terugzien in de werkgelegenheid van werknemers. Aan de daling van de werkgelegenheid lijkt nu langzaam een einde te komen. In het eerste kwartaal van dit jaar werkten er volgens het CBS, na seizoenscorrectie, 292 duizend werknemers in de bouw. Dit waren er vrijwel evenveel als in het laatste kwartaal van 2015. Wel neemt de inzet van zelfstandigen toe. De werkgelegenheid van zelfstandigen in de bouw groeide in het laatste kwartaal van 2015 naar schatting met 12% t.o.v. hetzelfde kwartaal in 2014. In het eerste kwartaal van 2016 wordt de groei op 10% geraamd. Het aantal arbeidsjaren van zelfstandigen in de bouw wordt in het eerste kwartaal van 2016 op ruim 110 duizend geraamd.

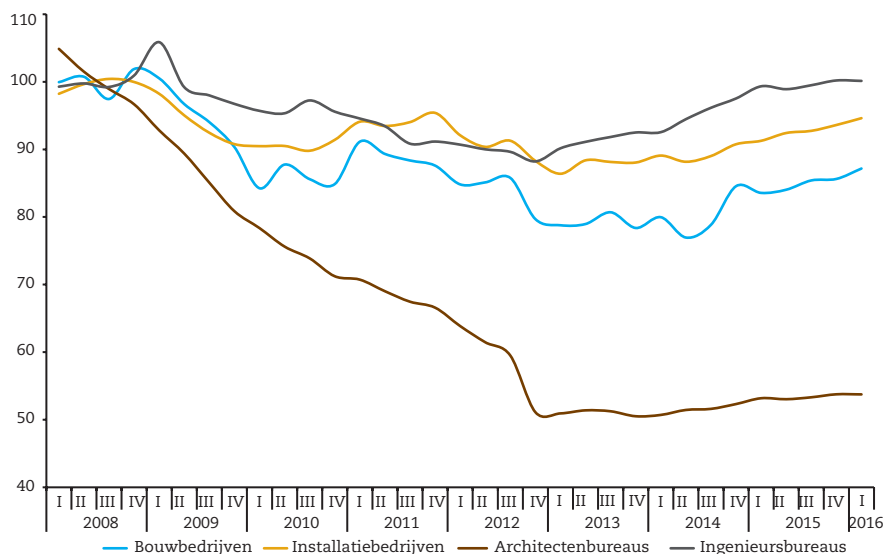
Werkloosheid

Volgens cijfers van het UWV is het aantal personen met een WW-uitkering in de uitvoerende bouw in april 2016 ten opzichte van november 2015 met ongeveer 2.840 toegenomen tot 13.352 personen. Wel lag het aantal personen met een WW-uitkering in april lager dan het aantal in dezelfde maand een jaar geleden (13.442). De totale Nederlandse werkloosheid is volgens seizoensgecorrigeerde cijfers van het CBS tot en met het eerste kwartaal van 2016 afgenomen tot 574.000 personen (6,4% van de beroepsbevolking). Begin 2015 bedroeg de werkloze beroepsbevolking nog 645.000 personen.

Ontwikkelingen omzet

Na het uitbreken van de crisis in de zomer van 2008 nam de omzet in de gehele bouwketen af. Alleen de ingenieursbureaus zijn inmiddels weer terug op de omzetwaarde van voor de crisis. Houden we echter rekening met inflatie, dan is het productievolume van de ingenieursbureaus in het eerste kwartaal van 2016 nog altijd 3% lager dan het niveau van voor de crisis. Ook bij de overige bedrijven binnen de bouwketen is de omzet in 2016 lager dan het niveau van voor de crisis.

Figuur 1 Ontwikkeling (seizoensgecorrigeerde) omzet per schakel binnen de bouwketen, 2008-2016, 2008=100

Bron: CBS, EIB

In figuur 1 wordt de seizoensgecorrigeerde omzetwaarde-ontwikkeling van de afzonderlijke schakels binnen de bouwketen gedurende de periode 2008 tot en met het eerste kwartaal van 2016 naast elkaar gezet. Het blijkt dat de architectenbureaus het zwaarst zijn getroffen van alle schakels binnen de bouwketen. Tot en met het laatste kwartaal van 2012 hebben de architectenbureaus vrijwel onafgebroken te kampen gehad met een forse omzetzakking. Sinds 2013 is er bij de architectenbureaus een voorzichtig herstel ingetreden. De bouwbedrijven werden in de jaren 2008 en 2009 fors getroffen, waarna de omzet in 2010 min of meer rond hetzelfde niveau bleef schommelen. Na een lichte opleving in het begin van 2011 zette zich opnieuw een krachtige omzetzakking in bij de bouwbedrijven die – op enkele schommelingen na – aanhield tot en met het eerste kwartaal van 2013. Sindsdien maakt de omzet van de bouwbedrijven voornamelijk een opwaartse beweging. Bij de ingenieursbureaus nam de omzet gedurende de periode 2009-2012 – op een opleving in het eerste kwartaal van 2009 na – vrijwel onafgebroken af. Sinds 2013 zit de omzet van de ingenieursbureaus weer in de lift. Bij de installatiebedrijven nam de omzet in 2009 scherp af, waarna deze zich min of meer stabiliseerde in 2010. In 2011 was sprake van een opleving van de omzet. Vervolgens zette zich in 2012 een omzetzakking in, welke aanhield tot en met het tweede kwartaal van 2014. Sindsdien neemt de omzet van de installatiebedrijven weer toe.

Binnen alle schakels van de bouwketen namen ook de prijzen toe. Bij de bouw- en installatiebedrijven zijn de prijsontwikkelingen het sterkst geweest. Houden we rekening met deze prijsontwikkelingen dan valt het productievolume bij de bouw- en installatiebedrijven in het eerste kwartaal van 2016 respectievelijk 22% en 14% lager uit dan het niveau van voor de crisis. Bij de architecten- en ingenieursbureaus is het volume in 2016 respectievelijk 51% en 3% lager dan voor de crisis wanneer er rekening wordt gehouden met prijsontwikkelingen binnen deze sectoren.

1.2 Conjunctuur bouwketen

Orderportefeuilles

De ontwikkeling van de orderportefeuilles binnen de bouwketen is in het dashboard conjunctuur bouwketen weergegeven. De orderportefeuille is over de gehele bouwketen met bijna een maand toegenomen naar zeven maanden. Daarmee is de totale werkvoorraad voor het vijfde opeenvolgende half jaar toegenomen. Bij de meeste schakels binnen de bouwketen was sprake van een toegenomen werkvoorraad. Met een afname van 0,5 maand zijn de ingenieursbureaus hier de enige uitzondering. De werkvoorraad van de installatiebedrijven, bouwbedrijven en architectenbureaus nam met gemiddeld 0,9 maanden toe. Bij de bouwbedrijven stond tegenover een forse stijging van de werkvoorraad binnen de burgerlijke en utiliteitsbouw (b&u) een lichte daling van de werkvoorraad binnen de grond-, water- en wegenbouw (gww). In de totale bouwketen is de werkvoorraad één maand groter dan een jaar geleden.

Ontwikkeling omzetverwachtingen

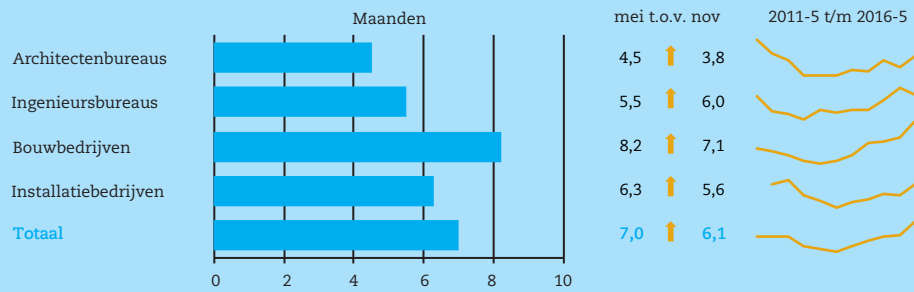
Het dashboard conjunctuur bouwketen toont hoe de bedrijven en bureaus in de verschillende schakels van de bouwketen verwachten dat hun omzet zich zal ontwikkelen. Het aandeel bedrijven dat een omzetzijging verwacht is over de gehele linie stabiel gebleven. Het aandeel dat een omzetzijging verwacht is licht afgenomen, waardoor zich per saldo een lichte verslechtering heeft voorgedaan in de omzetverwachtingen. De verwachtingen ten aanzien van de omzet over de gehele linie blijven echter per saldo positief. Opvallend is de sterk verbeterde omzetverwachting van de architectenbureaus ten opzichte van een half jaar geleden. Van de architectenbureaus verwacht bijna de helft (49%) een omzetzijging, 14% verwacht een omzetzijging. Ten opzichte van een half jaar geleden betekent dit een sterke verbetering voor de architectenbureaus. Ook bij de ingenieursbureaus is er per saldo een stijging van het aandeel bedrijven met een positieve omzetverwachting, nadat deze in de tweede helft van het vorige jaar juist daalde. Door de installatiebureaus wordt min of meer een stabilisatie van de omzet verwacht. Bij de bouwbedrijven was daarentegen sprake van een verslechtering van de omzetverwachting. Per saldo blijven de verwachtingen ten aanzien van de omzet overwegend positief.

Ontwikkeling personeelsbestand

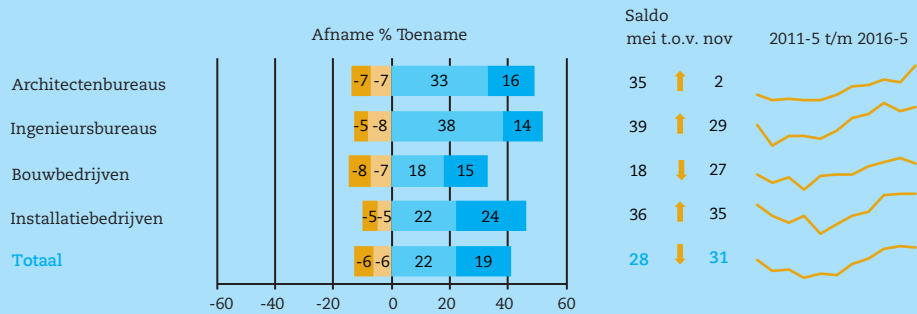
De verwachte ontwikkelingen van het personeelsbestand worden beïnvloed door de verwachtingen rond de eigen bedrijvigheid. Het dashboard conjunctuur bouwketen toont hoe de verschillende typen bedrijven de ontwikkeling van hun personeelsbestand inschatten. Per saldo heeft dit beeld zich voor het derde opeenvolgende half jaar verbeterd en is het beeld inmiddels anderhalf jaar positief. Over de gehele linie is het aandeel bedrijven dat een toename van het personeelsbestand verwacht gestegen. Opvallend is de sterke toename (t.o.v. de vorige meting) van het aandeel architectenbureaus dat een toename van het personeelsbestand verwacht. Tegenover deze positieve ontwikkelingen staat dat het aandeel bedrijven dat een afname van het personeelsbestand verwacht eveneens licht is toegenomen. Het waren de bouwbedrijven, de ingenieursbureaus en de architectenbureaus waar het aandeel bedrijven dat een krimp in het personeelsbestand verwacht toenam. Over het algemeen verwachten meer dan drie op de vijf bedrijven dat het personeelsbestand niet in omvang zal veranderen. Het aandeel bedrijven dat een groei van het personeelsbestand verwacht is ruim vijf keer zo groot als het aandeel dat een krimp verwacht. Het positieve beeld ten aanzien van de werkgelegenheid binnen de bouw wordt ook bevestigd door de vacature-indicator voor de bouw van het CBS, die verschillende verwachtingen over werkgelegenheid van ondernemers combineert. Deze was aan het eind van het derde kwartaal positief, wat betekent dat het aantal vacatures in de bouw de komende maanden naar verwachting zal toenemen. Sinds begin 2013 heeft zich in de vacature-indicator – op enkele schommelingen na – een maandelijks positieve ontwikkeling voorgedaan. Sinds december 2013 is de indicator weer positief.

Dashboard conjunctuur bouwketen

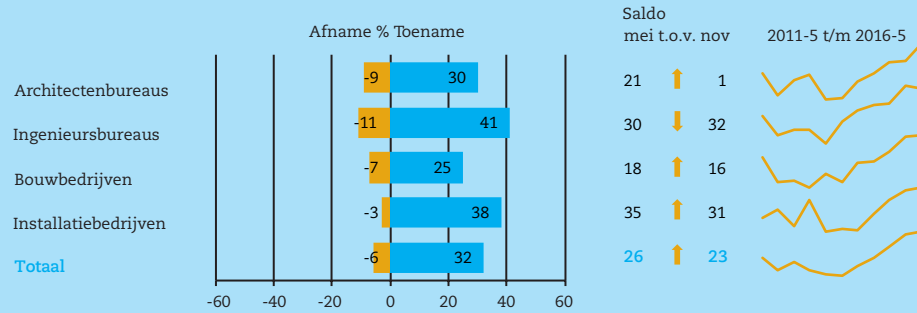
Orderportefeuille

Verwachtingen van bedrijven over de omzet 2e kwartaal

Verwachtingen van bedrijven over het personeelsbestand 2e kwartaal

Bron: EIB, UNETO-VNI/MC, NLingenieurs, Panteia/BNA

2 Architectenbureaus

De orderportefeuille van de architectenbureaus is met zeven tiende maand gestegen naar 4,5 maanden. De werkgelegenheidsverwachting heeft zich sterk verbeterd en is daarmee voor het tweede opeenvolgende half jaar per saldo positief. Voor 2016 verwacht 30% een stijging van het aantal medewerkers en 9% verwacht een daling. De omzetverwachting heeft zich eveneens sterk verbeterd en blijft per saldo positief. Meer dan een derde van de bedrijven verwacht een stabilisatie van de omzet. Het aandeel bedrijven dat een omzettoename verwacht is ruim drie keer zo groot als het aandeel dat een omzetafname verwacht.

Tabel 2.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. De ontwikkelingen in het belang van de marksectoren lopen uiteen. Alleen het belang van de marktsector kantoren is afgenomen. Het belang van de overige marktsectoren is stabiel gebleven of toegenomen. In het laatste kwartaal van 2015 ontvingen architecten meer nieuwe opdrachten dan in het derde kwartaal. Daar waar de bouwsommen van opdrachten in de woningbouw stegen, stabiliseerden deze bij opdrachten in de utiliteitsbouw. De bureaus hebben baat bij de toegenomen investeringen in woningen. Opvallend binnen de woningbouw is de sterke toename van de bouwsommen gerelateerd aan de niet-nieuwbouw. Binnen de utiliteitsbouw valt op dat de met niet-nieuwbouw gemoeide bouwsommen relatief sterk stegen, terwijl zich in de bouwsommen gerelateerd aan nieuwbouw een daling voordeed.

Tabel 2.1 Ontwikkeling van het belang van architectenbureaus in deelsectoren van de markt; indexcijfers bouwsom nieuwe opdrachten

	Belang in omzet architecten (%)	% toename versus % afname			
		November 2015		Mei 2016	
Orderportefeuille (aantal maanden)		3,8		4,5	
Belang ¹ per marktsector		% -	% +	% -	% +
- Woningen	49	4	49	4	58
- Kantoren	6	21	14	28	13
- Winkels	4	24	11	28	16
- Onderwijs	7,5	21	21	25	25
- Gezondheidszorg	6,5	9	30	14	46
- Stedenbouw	2	6	32	10	44
- Gemengde projecten	7,5	4	49	3	48
- Overig	17,5	3	33	6	37
Honorarium		8	12	9	35
Bouwsom nieuwe opdrachten (index 2010 = 100)					
		2015-I	2015-II	2015-III	2015-IV
Totaal gebouwen		93,0	99,4	83,8	101,9
Woningen	Totaal	110,8	116,6	92,2	125,1
	Nieuwbouw	105,6	111,8	84,1	114,1
	Niet nieuwbouw	151,2	158,0	154,2	208,5
Utiliteitsgebouwen	Totaal	77,6	82,7	73,6	73,6
	Nieuwbouw	59,2	90,4	70,0	62,8
	Niet nieuwbouw	124,0	71,5	83,2	99,9

1 Hier worden alleen bureaus die actief zijn in de betreffende sectoren beschouwd

Bron: Panteia/BNA, CBS

3 Ingenieursbureaus

Het conjunctuurbeeld voor de ingenieursbureaus vertoont uiteenlopende ontwikkelingen³. Zo is de orderportefeuille afgenomen met 0,5 maand naar 5,5 maanden. Zowel de omzet- als de werkgelegenheidsverwachting zijn licht verslechterd, maar blijven per saldo positief. Het aandeel bedrijven dat een omzetsdaling verwacht (13%) is toegenomen. Het aandeel dat een omzetsijging verwacht (50%) is gelijk gebleven.

Tabel 3.1 laat de uitkomsten zien voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Deze uitkomsten ondersteunen het beeld dat de conjunctuurontwikkelingen in deze sector uiteenlopen. Het aandeel bedrijven dat de orderontvangst heeft zien afnemen is gelijk gebleven. Ten opzichte van een kwartaal geleden is de orderontvangst over de vorige drie maanden sterk verbeterd. De verwachte orderontvangst is daarentegen lager dan vorig kwartaal, maar blijft per saldo positief. In de winstgevendheid heeft zich een verbetering voorgedaan. In de ontwikkeling van de tarieven verwacht nog steeds het grootste deel van de ingenieursbureaus stabilisatie.

Tabel 3.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, ingenieursbureaus

		November 2015	Mei 2016
Orderportefeuille (aantal maanden)		6,0	5,5
Totale orderontvangst afgelopen drie maanden (%)	- toename	33	55
	- gelijk	47	24
	- afname	21	21
Totale orderontvangst komende drie maanden (%)	- toename	44	57
	- gelijk	47	30
	- afname	9	13
Winstgevendheid afgelopen drie maanden (%)	- toename	38	43
	- gelijk	47	43
	- afname	14	14
Verwachting ontwikkeling tarieven (%)	- toename	21	11
	- gelijk	76	86
	- afname	3	3

Bron: NLingenieurs

³ De vorige Monitor Bouwketen (najaar 2015) was voor de ingenieursbureaus gebaseerd op de toen meest recente meting uit het tweede kwartaal van 2015. In deze monitor zijn de resultaten van de actuele meting onder ingenieursbureaus voor een betere vergelijkbaarheid afgezet tegen de meting uit het vierde kwartaal van 2015. De cijfers voor november 2015 wijken om deze reden af van die in de vorige Monitor Bouwketen.

4 Bouwbedrijven

De conjunctuur is voor de bouwbedrijven in het afgelopen half jaar verbeterd. De orderportefeuille in de totale bouw is met ruim een maand gestegen naar 8,2 maanden. In de burgerlijke en utiliteitsbouw was sprake van een zeer forse stijging van de orderportefeuilles in zowel de woningbouw als in de utiliteitsbouw. In de grond-, water- en wegenbouw stond tegenover een stijging van de werkvoorraad van de grond- en waterbouwers een daling in de voorraad van de wegenbouwers. De werkgelegenheidsverwachting verbeterde ten opzichte van een half jaar geleden en is voor het tweede opeenvolgende half jaar per saldo positief. Ten opzichte van een half jaar geleden daalde per saldo het aandeel bouwbedrijven dat een omzetsijging verwacht van 27% naar 18%. Het aandeel bedrijven dat een omzetsijging verwacht (33%) is echter nog steeds beduidend groter dan het aandeel dat uitgaat van een omzetsdaling (15%). Vooral het aandeel bouwbedrijven dat een lichte omzetsijging verwacht is afgenomen, terwijl het aandeel dat een sterke omzetsijging verwacht zich min of meer stabiliseerde.

Tabel 4.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Het aandeel bouwbedrijven dat aangeeft geen stagnatie te ondervinden in onderhanden werk is min of meer stabiel gebleven. De bouwbedrijven beoordelen hun orderpositie per saldo positiever dan een half jaar geleden. Ruim drie op de vijf bedrijven beoordelen hun orderpositie als normaal. Al met al is het beeld in deze sector dat herstel zich verder doorzet.

Tabel 4.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, bouwbedrijven (totaal en naar de deelsectoren B&U en GWW)

		November 2015	Mei 2016
Geen stagnatie in onderhanden werk (%)	Bouw	77	75
	B&U	76	76
	GWW	81	71
Stagnatie vanwege onvoldoende orders (%)	Bouw	14	20
	B&U	12	18
	GWW	17	27
Orderportefeuille (maanden)	Bouw	7,1	8,2
	B&U	7,6	9,2
	GWW	5,8	5,6
Beoordeling orderpositie (%)			
	- groot	10	22
	- normaal	73	59
- klein	17	20	
Verwachte prijsontwikkeling (%)			
	- toename	33	24
	- gelijk	66	70
- afname	1	6	

Bron: EIB

5 Installatiebedrijven

De orderportefeuille van de installatiebedrijven is met zeven tiende maand toegenomen naar 6,3 maanden. De werkgelegenheidsverwachting is licht verbeterd ten opzichte van een half jaar geleden en blijft per saldo positief. Het aandeel bedrijven dat een werkgelegenheidsdaling verwacht is afgenomen, terwijl het aandeel dat een stijging in de werkgelegenheid verwacht is toegenomen. De omzetverwachting verbeterde eveneens en is per saldo positief. Het aandeel bedrijven dat een omzetsdaling verwacht is ten opzichte van een half jaar geleden verder afgenomen.

Tabel 5.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Per saldo is de verwachting van het toekomstig resultaat positief. Van de installatiebedrijven verwacht een meerderheid een toename in het toekomstig resultaat. Tevens verwachten nu minder bedrijven een afname van het toekomstig resultaat waardoor per saldo een verbetering optreedt. Over het verwachte prijsniveau zijn de installatiebedrijven per saldo opnieuw positiever geworden. Het aantal offerteaanvragen neemt per saldo licht af, maar blijft positief. Al met al is het beeld in de installatiesector dat het herstel zich weer verder heeft doorgezet.

Tabel 5.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, installatiebedrijven (met minimaal 25 werknemers)

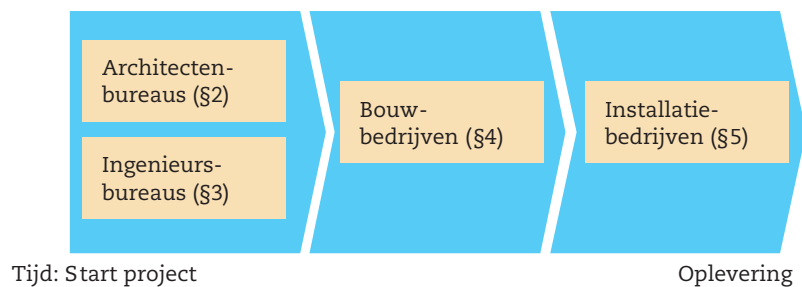
		November 2015	Mei 2016
Orderportefeuille (aantal maanden)		5,6	6,3
Resultaatverwachting (%)	- toename	53	56
	- gelijk	36	37
	- afname	11	7
Ontwikkeling prijsniveau t.o.v. vorig kwartaal (%)	- toename	34	36
	- gelijk	60	40
	- afname	6	4
Aantal offerteaanvragen (%)	- toename	44	42
	- gelijk	48	49
	- afname	8	9

Bron: UNETO-VNI/MC

Bijlage 1 Schakels in de keten

Sinds 2011 heeft het EIB in tien rapportages de conjunctuur in de bouwketen beschreven. BNA, Bouwend Nederland, NLingenieurs en UNETO-VNI zijn de organisaties die bij dit onderzoek betrokken zijn. De huidige rapportage is de elfde in de reeks. De rapportage behandelt de bouwketen in het eerste hoofdstuk als geheel. In de daarop volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de afzonderlijke schakels binnen de bouwketen, die vertegenwoordigd worden door de hierboven genoemde organisaties.

Figuur 1 Indeling rapportage/schematische weergave van de bouwketen

Bron: EIB

In de praktijk is de samenwerking tussen de hier vermelde schakels veelal complexer. Zo krijgen installatiebedrijven mogelijk ook opdrachten waarbij ze als hoofdaannemer optreden en een bouwbedrijf als onderaannemer inschakelen. Tevens kunnen installatiebedrijven rechtstreeks opdrachten door de opdrachtgever ontvangen voor het uitvoeren van onderhoud.

Overigens wordt geïntensiveerde samenwerking tussen de verschillende schakels binnen de bouwketen steeds belangrijker door recente ontwikkelingen als het vergrote belang van verduurzaming, prefabricage en het toegenomen gebruik van virtueel bouwen door middel van Bouwinformatiemodel (BIM) software. De 'conventionele' volgorde van schakels binnen de bouwketen zal hierdoor in de toekomst wellicht steeds meer vervagen.

Bijlage 2 De opbouw van de monitor

In deze rapportage wordt de stand van de conjunctuur in de bouwketen in de eerste helft van 2016 geanalyseerd. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de meest recente conjunctuur-onderzoeken van de betrokken brancheorganisaties. Tabel 1 laat zien welke partijen deze onderzoeken hebben uitgevoerd.

Voor de respons op de verschillende onderzoeken geldt dat deze in relatie tot de onderzochte populaties bevredigend tot goed zijn. Bij het bepalen van de uitkomsten voor de totale bouwketen wordt de personeelsomvang per schakel binnen de bouwketen gebruikt voor de weging van sectorgegevens.

Tabel 1 Bronvermelding en overzicht van respons per sector, in aantal en als percentage van het aantal geënquêteerde bedrijven

Branche	Onderzoek door	Aantal	Respons najaarsmeting 2015 (%)	Respons voorjaarsmeting 2016 (%)
Architectenbureaus	Panteia/BNA	148	11	13
Ingenieursbureaus	NLingenieurs	37	28	29
Bouwbedrijven	EIB	392	34	30
Installatiebedrijven	UNETO-VNI/MC	10	21	22

Bron: EIB, UNETO-VNI/MC, NLingenieurs, Panteia/BNA

De in deze monitor vermelde verwachtingen hebben per partij betrekking op een andere verslagperiode. In onderstaande tabel is dit samengevat.

Tabel 2 Periode waarop de verwachtingen betrekking hebben

Branche	Meting van november 2015	Meting van mei 2016
Architectenbureaus	derde kwartaal 2015	tweede kwartaal
Ingenieursbureaus	eerste kwartaal 2016	tweede kwartaal
Bouwbedrijven	vierde kwartaal 2015	tweede kwartaal
Installatiebedrijven	vierde kwartaal 2015	tweede kwartaal

Bron: EIB, UNETO-VNI/MC, NLingenieurs, Panteia/BNA

EIB-publicaties

2010

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2010

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2006-2008

Bedrijfseconomische kencijfers b&u-bedrijven 2008

Bedrijfseconomische kencijfers gww-bedrijven 2008

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2010-2015

Zzp'ers in de bouw

De arbeidsmarkt in de bitumineuze en kunststofdakbedekkingsbranche

Kantorenleegstand - probleemanalyse en oplossingsrichtingen

Ondergrondse netwerken en grondwaterbeheer

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2009 (Arbouw)

Ziekteverzuim in de bouw 2009

Beleidsvarianten beperking hypotheekrenteaftrek en liberalisatie huursector

Nacht- en weekendwerk in het wegonderhoud

Bouw in beeld 2009

De bouwarbeidsmarkt 2010-2015

Bedrijfseconomische kencijfers gespecialiseerde bedrijven 2007-2008

Strategie en crisis

Vrouwen in technische functies

Marktstudie AFNL 2011-2012

Infrastuctuurmonitor - MIRT 2011

Kantorenleegstand - analyse van de marktwerking

2011

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2011

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2007-2009

Openbare aanbestedingen in de gww

Bedrijfseconomische kencijfers gww-bedrijven 2009

Bedrijfseconomische kencijfers b&u-bedrijven 2009

Succesvol binnenstedelijk bouwen

De winst van innoveren

Algemene BouwplaatsKosten (ABK) van B&U-projecten 2010 (RRBOUW)

Productiviteit en strategie

Bouwconcerns in beeld 2009-2010

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2011-2016

Restauratie en onderhoud van monumenten - marktverkenning tot 2015

Aanbestedingsgedrag opdrachtgevers

Actuele situatie in de bouw - overzicht ten behoeve van de nieuwe woonvisie

Dynamiek op de woningmarkt

De civiele betonbouw tot 2016 - ontwikkelingen op de markt en in de rolverdeling in het bouwproces

Monumenten en corporaties - monumentenbezit en -beleid van corporaties

Ziekteverzuim in de bouw 2010

Maatschappelijke woonagenda - van programmeren naar stimuleren

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2010 (Arbouw)

Kantorenmonitor - analyse van vraag en aanbod

MKBA Herstructurering Eemsdelta

Bedrijfseconomische kencijfers - b&u- en gww-bedrijven 2010

Kosten en baten van de bouw bbl-opleiding

Overheid en markt; nieuw evenwicht in aanbesteden

Dienstverlening van medeoverheden - quick scan onder architectenbureaus

Infrastructuurmonitor - MIRT 2012

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2008-2010

Kostenmodel omgevingsrecht

Bouwen voor kwaliteit

2012

Evaluatie stimuleringspakket woningbouw

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2012

Situatie op de Nederlandse hypotheekmarkt

Arbeid en scholing in de restauratiesector

Trends en ontwikkelingen in de wegenbouw tot 2017

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2012-2017

Bouwconcerns in beeld 2010-2011

Effecten van bezuinigingen in de infrastructuur

Annuitaire beperking hypotheekrenteafrek

Vitaliteit: van feit tot beleid

Ziekteverzuim in de bouw 2011

Landelijke samenvatting kantorenmonitor

Stedelijke ontwikkeling en infrastructuur

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2011

Aanbestedingsgedrag opdrachtgevers

Gemeentefinanciën, voorzieningen en ruimtelijke investeringen in krimpgebieden

Kantorenmarkt Noord Nederland

Kantorenmarkt Oost Nederland

Kantorenmarkt provincie Utrecht

Kantorenmarkt Noord-Holland en Flevoland

Kantorenmarkt Zuid-Holland

Kantorenmarkt Zeeland

Kantorenmarkt Noord-Brabant

Kantorenmarkt Limburg

Verkiezingsprogramma's - gevolgen voor de woningmarkt en de bouwproductie

Bouwen voor de zorg

De bouw in 2020

Inventarisatie projecten Noord-Holland Noord 2013

Bouwschoolverlaters

Perspectief voor de funderingsbranche

Bouw in beeld 2011-2012

Regeerakkoord en woningcorporaties

Infrastructuurmonitor - MIRT 2013

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2009-2011

Bedrijfseconomische kencijfers - b&u- en gww-bedrijven 2011

Marktstudie AFNL 2012-2017

2013

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2013

Verhuurderheffing en huurmaatregelen in krimpregio's

Bouwconcerns in beeld 2011-2012

Woonakkoord - effecten op bouwproductie en werkgelegenheid

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2013-2018

Investeringsfaciliteit en verhuurderheffing

De Stroomversnelling

Ziekteverzuim in de bouw 2012

Verkenning woningbouwprogrammering Regio Amersfoort

De feiten rond aanbesteden

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2012 (Arbouw)

Bouwen voor het onderwijs

Regionale kantorenmarkten Metropoolregio Rotterdam en Den Haag

SER Energieakkoord

Duurzame inzetbaarheid van arbeid

Bouw in beeld 2012-2013

Restauratie en onderhoud van monumenten

Waterbouw en waterschappen tot 2020

MKBA Zeeuws-Vlaanderen

Infrastructuurmonitor - MIRT 2014

EMVI, tenzij.....

Verkenning woningbouwprogrammering regio Arnhem-Nijmegen

Kostenverschil binnenstedelijk bouwen en bouwen op uitleglocaties in Noord-Holland

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2010-2012

Bedrijfseconomische kencijfers b&u- en gww-bedrijven 2012

2014

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2014

Bouwconcerns in beeld 2012-2013

Eindgebruiker en opdrachtgever in de bouw: lessen uit het buitenland

Toekomstperspectieven sloopsector

Scenariostudie Overijssel

Verkenning woningbouwprogrammering Regio Amersfoort

Startersregeling Regio Amersfoort

Succesfactoren opdrachtgeverschap

Ziekteverzuim in de bouw 2013

Gebruik en effecten van de Starterslening)

Transactiekosten aanbesteden

Bouw in beeld 2013-2014

Regionale afstemming van werklocaties in Noord-Brabant

Infrastructuurmonitor - MIRT 2015

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2013 (Arbouw)

2015

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2015

Grondmarkt in crisistijd

Van de grond af aan

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2011-2013

Bedrijfseconomische kencijfers - b&u- en gww-bedrijven 2013

Restschulden in Nederland

Beleggen in zorgvastgoed

Effect vrijstelling WWS en verhuurderheffing

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2014 (Arbouw)

Investeren in Nederland

Werkloosheid in de bouw 2009-2011

Woningmarktgebieden in de Noordvleugel

Infrastructuurmonitor: MIRT 2016

Vitaliteit op de lange termijn

Succesvolle EMVI-aanbestedingen

Energiebesparende technieken en kwalificaties bouwpersoneel

Bedrijfseconomische kencijfers b&u- en gww-bedrijven 2014

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2012-2014

Monitor bouwketen najaar 2015

Bouw in beeld 2014-2015

MKBA wetsvoorstel kwaliteitsborging voor het bouwen

Monitor Zzp'ers in de bouw 2014, eerste halfjaar

Monitor Zzp'ers in de bouw 2014, tweede halfjaar

2016

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2016

Macro-economische verkenning betonakkoord

Ziekteverzuim in de bouw 2014

Instandhouding van monumenten

Monitor Zzp'ers in de bouw 2015, eerste halfjaar

Evaluatie marktvisie waterschappen

Economisch Instituut voor de Bouw

Koninginneweg 20
1075 CX Amsterdam

t (020) 205 16 00

eib@eib.nl
www.eib.nl

Desktop publishing: Margo Wakidjan-Nijbroek, EIB

eib

Economisch Instituut
voor de Bouw

Koniginneweg 20
1075 CX Amsterdam
t (020) 205 16 00
info@eib.nl
www.eib.nl